

שבת תשובה, תש"ע

בשבועיים האחרונים עמדנו בכמה אופנים על כלליותה של התשובה. ראשית, ראינו שהתשובה נחשבת מצווה כללית אשר איננה מנויה בתרי"ג מצוות. שנית, ראינו שהתשובה איננה מוגבלת רק לעבירות רשמיות, אלא כל מה שניתן וראוי לשפר באישיות האדם נחשב קיום של מצוות התשובה הכללית. שלישית, ראינו שמושג התשובה שייך למין האדם בכללותו, בלא קשר אם הוא יהודי או לא, וכי התשובה קודמת בזמן ובמהות לכל מצווה שניתנה אי פעם מאת הקב"ה. השבוע נחתום את דברינו על מצוות התשובה, בממד נוסף שמגלה לנו בה הרמב"ם.

כידוע, הרמב"ם פתח את חטיבת הלכות תשובה בארבעה פרקים מפורטים ומדויקים המגדירים את מצוות התשובה. אולם, באורח די מפתיע, החליט הרמב"ם 'להשחיל' ללב החטיבה אחר ארבעת פרקים הראשונים, שני פרקים העוסקים במושג הבחירה החופשית - לכאורה ללא צל של קשר ענייני בין הדברים. לאחר שני הפרקים הללו, החזיר הרמב"ם את 'הרכבת' למסלולה, לעוד פרק העוסק בתשובה¹.

וכך נפתחים שני פרקי הליבה של הלכות תשובה:

רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק - הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע - הרשות בידו... הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ, ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע... ודבר זה עיקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והמצוה, שנאמר: 'ראה נתתי לפניך היום את החיים', וכתוב: 'ראה אנכי נותן לפניכם היום', כלומר, שהרשות בידכם, וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה, בין טובים בין רעים...²

דברים דומים אודות מרכזיותו של רעיון הבחירה החופשית ביהדות, כותב הרמב"ם במורה נבוכים:

יסוד תורת משה רבנו (!!) עליו השלום וכל ההולכים בעקבותיה הוא שהאדם בעל-יכולת מוחלטת, כלומר, שהוא בטבעו, בבחירתו וברצונו עושה כל מה שניתן לאדם לעשותו...³

כלומר, העיקרון לפיו יכול האדם לבחור כרצונו בין טוב ורע, בלא שדבר חיצוני ימנע זאת ממנו, מהווה תשתית הכרחית לכל התורה. כפירה באוטונומיה זו שניתנה לאדם, נוטלת מכל ציווי התורה את משמעותם.

נקודות לעיון והעמקה

1. מדוע לדעתך מצא הרמב"ם לנכון לשלב את מושג הבחירה, המהווה יסוד מיסודות התורה, דווקא בהלכות תשובה? מדוע לא לשלבם במקום הראוי להם - הלכות יסודי התורה??
2. כידוע, ניסח הרמב"ם שלשה עשר עיקרי אמונה בהקדמתו לפרק חלק. התשובה, אשר מקומה הטבעי נמצא לכאורה בין אותם עיקרים, איננה מוזכרת שם. האם עולה בדעתך רעיון מדוע לא כלל הרמב"ם את התשובה בין עיקרי האמונה?

הבחירה החופשית והתשובה אדוקות זו בזו. הבחירה, מתרכזת מטבעה בעיקר בהווה ובעתיד הקרוב: נקרות בפני האדם שתי דרכים אשר האחת טובה והשנייה רעה, והוא נדרש להכריע מיידית באיזו מהן ילך. חייו של האדם לאור מושג הבחירה החופשית, הם מעין קו אשר מתחיל בנקודת המוצא של האדם, לידתו, ומסתיים ב'תחנה הסופית' של המוות. בין שתי הנקודות הללו, הקו הולך ומצטייר לו בהתאם לבחירותיו של האדם – פעמים באופן מפותל ופעמים באופן ישר, וכל זאת בלא לעצור לרגע. יש מעין זרימה בחייו של האדם, הסוחפת אותו ודורשת ממנו לקבל כל פעם מחדש החלטות בעל כורחו, מלידתו עד פטירתו, בלא יכולת לעצור את ההתקדמות של העגלה. הבחירה החופשית אפוא, כאשר היא לעצמה, היא רק היכולת להכריע באופן מקומי בין טוב לרע - כרגע ישנה דילמה, צריך להתמודד עמה ולהמשיך הלאה. חסרה לבחירה החופשית היכולת לחבר את חייו של האדם למארג שלם של עבר הווה ועתיד, ולהוציא את החלטותיו המקומיות למרחב כולל יותר. הבחירה החופשית כשלעצמה היא דלה.

¹ אין כאן המקום לעסוק בקשר שיש בין סוף הלכות תשובה (פרקים ח-י) ליתר ההלכות. אי"ה נדון בכך בשנה הבאה.
² רמב"ם, הלכות תשובה פרק ה הלכות א ו-ג (בדילוגים).
³ מורה נבוכים ג, יז.

התשובה באה על גבי הבחירה ומשלימה אותה; ביכולתה של התשובה לעצור את הסחף ולאפשר לאדם לצלול בחזרה אל עברו, על מנת שישלח משם מטענים להמשך הדרך. התשובה הופכת את העבר למשמעותי ומרכזי הרבה יותר, ומחברת אותו אל העתיד.

נבהיר את העניין דרך דבריו המרתקים של הרמב"ם:

ברור שגם התשובה בקבוצה זאת (של הלכות יסודי התורה ועוד), כלומר, שהיא מן הדעות שבלעדי האמונה בהן לא תסתדר מציאותם של אנשים בני-תורה. מפני שבהכרח אדם טועה ונכשל, או שמתוך בורותו הוא מעדיף דעה או מידה שבאמת אינם עדיפים, או שתאווה או כעס גוברים עליו. ואילו האמין האדם ששבר זה לא ניתן לאיחוי לעולם, היה מתמיד בתעייתו, ואולי היה מוסיף על מריו מכיוון שלא נותרה לו עצה. אבל עם האמונה בתשובה, הוא ימצא את תיקונו ויחזור למצב טוב יותר ושלם יותר ממה שהיה בו לפני שעבר עבירה. לכן רבים המעשים המשרישים דעה זאת הנכונה והמועילה מאוד, כלומר הוידויין והקורבנות על השגגות וכן על זדון כמה חטאים, והתעניות, והציווי הכללי לשוב מכל חטא ולסור ממנו. [משפט זה מהווה ראייה חזקה לכך שהתשובה הינה אכן מצווה כללית לדעת הרמב"ם, כפי שנטען בדפים הקודמים]. **זאת אפוא תכליתה של דעה זאת.**⁴

הרמב"ם משרטט כאן שני מרכיבים מהותיים שיש בתשובה:

א. התשובה מונעת מהאדם ייאוש הבא בעקבות כישלונותיו, ובכך היא מצילה אותו מצלילה מסוכנת כלפי מטה - ואילו האמין האדם ששבר זה לא ניתן לאיחוי לעולם, היה מתמיד בתעייתו, ואולי היה מוסיף על מריו מכיוון שלא נותרה לו עצה..

ב. התשובה מביאה את האדם למצב מתוקן יותר ממה שהיה בו לפני שחטא!! - הוא ימצא את תיקונו ויחזור למצב טוב יותר ושלם יותר ממה שהיה בו לפני שעבר עבירה..

מהי משמעות הדברים?

אלמלא התשובה, הבחירה החופשית הייתה מזכה אמנם את האדם ביכולת ראשונית לקבל החלטות, אך מתישהו הוא היה מתייאש ונכבל בעוונותיו ההכרחיים ('שבהכרח אדם טועה ונכשל') כמעט בלא אפשרות לחזור למוטב. משא כישלונותיו היה מכביד עליו ומקשה את עוצמתה של הבחירה. התשובה שינתה את המציאות בכך שהעניקה לאדם תקווה כנגד ייאושו.

אולם, העובדה שהאדם נברא עם יכולת לשוב - הנוספת על גבי הבסיס הבחירי שהוטבע בו, איננה רק מצילה אותו מייאוש ממאיר, אלא משנה לחלוטין את כל משמעותה של הבחירה החופשית. כיצד? בכך שהאדם נופל ונכשל בהכרח במהלך חייו, על ידי בחירות שגויות שהוא ביצע, הוא מכין את התשתית הנפשית לצמיחה עתידית. דומה הדבר לאופן בו נבנים שרירים בגוף האדם - האדם מרים משקולת כבדה, הגוף 'שורף' בעקבות זאת את השריר הנתון ובונה במקומו שריר חזק יותר אשר יתמודד ביתר קלות עם המשקולת. ההריסה מכשירה את הבניין שאחריה.

כך בדיוק בתשובה - מתוך התבוננות פנימית בנפילותיו, יכול האדם לזהות את חולשותיו ואת נקודות התורפה שהכשילו אותו, ולשאוב מהן כלים לצורך בניין עתידי מוצק ואיכותי יותר. זוהי גופא התשובה - קבלה מחודשת לעתיד, המבוססת על נסיון העבר.

המעגל של בחירה - נפילה - תשובה, הוא הגורם המרכזי בהתפתחות של האדם. אילו לא היה האדם נופל ונכשל, קרוב לוודאי שהוא היה מסתפק במצבו הנוכחי, שכן אין כל מאורע הגורם לו לזעזוע ומעורר אצלו מוטיבציה לשיפור. דווקא אותו מעגל של נפילה ושיבה עוקר את האדם מהבינוניות שלו ומעביר אותו לחיים דינאמיים ומתפתחים. המשפט האבסורדי לכאורה - 'ויחזור למצב טוב יותר ושלם יותר ממה שהיה בו לפני שעבר עבירה'.. אינו אבסורדי כלל, כיוון שרק באמצעות הנפילות והתשובה עליהן ניתן להגיע לשלמות גדולה יותר.

אלמלא התשובה אפוא, היו חייו של האדם קו ליניארי מתמשך של בחירה דלה ומקומית בין טוב ורע, בלא יכולת לשפר את הדברים באופן מהותי. כאשר באה התשובה והעצימה את הבחירה, חייו של האדם הפכו לעשירים ומשמעותיים הרבה יותר. נפילותיו אינן עוד נפילות מקומיות השקועות בעבר, אלא אירועים אשר ניתן להפיק מניסיונם חכמה ומוטיבציה עתידיים.

ניתן לומר שהחלוקה בין התשובה והבחירה, היא חלוקה חיצונית בלבד. בפנימיותם, שני המושגים הללו הם מושג אחד הפונה אל העבר והעתיד, ויוצר את אותו מנגנון אנושי מדהים של התקדמות.

לתגובות, הערות והארות אענה בשמחה
בעז לוי boazlevy100@gmail.com

⁴ מורה נבוכים ג, לו.